

**R. P. Georgii De Rhodes Avenionensis, È Societate Iesv,
Philosophia Peripatetica, Ad Veram Aristotelis Mentem**

Rhodes, Georges de

Lvgdvni, 1671

Sect. iv. De actibus iustitiæ, vitiisque oppositis.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-95638](https://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:hbz:466:1-95638)

nem, cuius potestatis violatio est vera iniuria; & sic ius non est proximum obiectum iustitiae, sed remotum duntaxat, & id quod respicitur ab obiecto proximo; alias enim ius significat actionem alteri debitam propter ius quod habet, seu aequalem illi potestati legitimæ: illa est obiectum, quod iustitia propositum habet, & vocatur maximè propriæ iustitiae; est enim medium illud, quod tuerit societatem humanam, non repassio solum absolute sumpta, ut volebat Pythagoras, sed contrappassum, seu permutatio mutua, & repassio per comparationem rationum reducens ad aequalitatem.

Aequalitas verò illa per comparationem duorum fieri non potest, inquit Philosophus, nisi detur communis aliqua mensura cum qua duo illa comparentur: illa mensura est indigentia; pro indigentia verò supponit nummus, qui est quasi vas pro indigentia quasi futura, unde numero metimus omnia. Iustitia ergo medium illud prosequitur inter plus & minus, nec est inter duo virtus, sed est inter duo extrema, quæ reperiuntur in eodem virtu; nam quævis iniustitia est exsuperatio simul & defectus; qui enim alteri debet, exsuperat habendo; ille cui debetur, habendo deficit, minus habens quam habere debeat. Ita Philosophus cap. illo 5. lib. 5.

Iusti diu-
ficio. Dico secundò, iustum, quod pro lege sumitur, diuidi rectè in naturæ, ac positivum. Naturale illud appellatur, quod oritur ex ipsa natura rationali, non autem ab aliquo libera Dei aut creature ordinatione; idèo illud ubique est idem: de quo differit Philosophus cap. 7. Positivum illud est, quod ex libera Dei aut hominum ordinatione pendet, potestque mutari; & est vel diuinum, quod Deus tulit, vel humanum, quod auctoritate puri hominis est conditum: & illud positivum humanum triplex est, ius Gentium, quod apud omnes gentes seruatur; Canonicum, quod auctoritate Pontificis aut Ecclesiæ est conditum; civile, quod sancitum est Principis secularis auctoritate. De hoc iure ciuili disputatur eleganter cap. 6. definitur enim esse illud, quod tuerit humanam societatem & libertatem communem, ponendo aequalitatem. Ut autem iustum vigeat, necessariam esse legem, quæ sit velut anima humanae societatis; ut illa lege seruetur societas, necessarium esse Magistratum, qui sit via lex, omnibus notum est, non enim oportet hominem dominari, sed rationem; si enim dominatur homo, sibi statim consulit, & sit tyranus. Denique sub finem capituli distinguit ius illud ciuile à iure paterno, & iuste vxorio, de quibus etiam ibi pulchre discurrit.

Æquum
& bonum. Denique cap. 10. aliud etiam iustum explicat, quod appellat æquum & bonum: à Græcis dicitur ἀριθμός, correctio videlicet legis, quatenus deficit propter loquitionem vniuersalem. Quia cùm leges vniuersaliter sint latæ, multi casus occurunt, in quibus recta ratio dictat illas seruandas non esse; alioquin fieret contra mentem legislatoris, & contra bonum publicum aut priuatum; nam quæ sunt vniuersalia, multas patiuntur exceptions in rebus practicis, quæ exceptions cùm expressæ non sint in lege, iudicio prudentis relatae sunt, & appellantur æquum & bonum. Iudicium verò illud prudens de æquo & bono, seu de corrigenda lege, pars est illa prudentia quæ vocatur γραμμή, seu benigna sententia. Denique virtus illa voluntatis, quæ respondet huic iudicio, appellatur ἀριθμός, seu æquitas, quæ iustitia quædam est, & definitur virtus inclinans ad recedendum à verbis legis, quando illa ob vniuersale bonum deficit à recto, ut

A nos accommodemus intentioni legislatoris; frequenter enim malum est proximum obiectum iustitiae, sed peccatum duntaxat, & id quod respicitur ab obiecto proximo; alias enim ius significat actionem alteri debitam propter ius quod habet, seu aequalem illi potestati legitimæ: illa est obiectum, quod iustitia propositum habet, & vocatur maximè propriæ iustitiae; est enim medium illud, quod tuerit societatem humanam, non repassio solum absolute sumpta, ut volebat Pythagoras, sed contrappassum, seu permutatio mutua, & repassio per comparationem rationum reducens ad aequalitatem.

SECTIO IV.

De actibus iustitiae, vitiisque oppositis.

Q Vatuor sunt illi actus: restitutio, contractus, iudicis, distributiones onerum & munerum publicorum. Tres priores ad iustitiam communitatium pertinent, ultimus ad distributionem. Scripserunt de singulis Theologi amplissima volumina. Ego strictè & obiter trium priorum explicò quiditatem, obligationes & causas: reliqua in alium locum differo.

S. I.

Restitutio quidditas, obligationes, & cause.

C Ertum est primum, restitutio propriè dictam Definitio rectè definiri, Est compensatio damni quod illa restitutio est iniurie. Tunc enim dicimus restituere, cùm illud reparamus, quod per læsionem saltem materialiter iniustam ablatur erat. Dicitur compensatio damni, ut differat à satisfactione, quæ compensatio est iniustiae. Differit enim damnum ab iniuria propriè dicta, quia damnum actio est, quæ ius alterius in rem aliquam violatur; iniuria vero est actio, quæ violatur alterius persona, & vilificatur ac humiliatur. Tunc videlicet patitur aliquis damnum, cùm minus habet in rebus externis quam habere debeat: patitur autem iniuriam cùm persona eius abicitur & dehonatur.

Restitutio ergo compensat damnum reddendo Discremen rem ablatam, satisfactione compensat iniuriam hominis à satisfaciendo personam offendit, & humiliando personam offendit, quantum humiliata est persona.

E Differit etiam restitutio à solutio, quæ non est à soluta præsupponit iniuriam, sicut per exhibitionem rei tione. diuersa à re quæ fuit alterius; restitutio autem præsupponit iniuriam saltem materialiter, & exigit ut res quantum fieri potest eadem sit, saltem in æquivalenti. Imd restitutio est rei ex iustitia sola debita, & est semper actus iustitiae; solutio est rei etiam debita ex charitate, voto, gratitudine; neque semper est actus iustitiae, ut patet.

Certum est secundò, restitutio, seu compensationem illam damni esse absolute necessariam, quando fieri potest, quia retinere rem alienam non est minus iniustum, quam illam auferre, idèo est furtum quoddam continuatum. Sed non est tamen necessaria necessitate medijs, ut probatum manet in tractatu de Sacramentis; cùm possit homo salvare, quamvis non restituat, neque ullum actum eliciat loco restitutio post contractam eius obligacionem, idèoque salus obtineri possit sine ipsa restitutio, tum in re, tum in voto. Est igitur necessaria necessitate præcepti eos obligantis, qui

Necessitas
restitutio-
nis.

sciunt & possunt restituere id quod detinent in- A mortali. Ita censem communiter Doctores.

Præceptu- omisso diligentia, que communiter adhiberi solet à prudentibus, non sit obligatio restituendi, lata videtur esse per se notum; quia tunc non est obligatio ratione rei acceptæ, quam suppono non amplius extare; neque ratione acceptio in iustitia, cùm nulla commissa sit iniustitia ab eo, qui totam adhibuit diligentiam communem; fecit enim totum ad quod obligabatur; nemo enim teneat ex quicunque iniustitia adhibere diligentiam.

Disputant autem Doctores, vtrum illud præceptum primariò & principaliter positivum sit, præcipiens actum positivum; an verò sit primariò negativum prohibens positivum aliquid. Positivum esse docent Lessius, Valentia, Sotus, Nauar- rius; quia illo præcepto iubemur rem alienam red- dere, neque semper & pro semper obligat, vide- deturque differe à præcepto non furandi. Princi- palius autem esse negativum, docon Medina, Ca- nus, Molina, Vasques, & Delugo; quia per illud præceptum prohibetur primariò detentio rei aliena, licet secundum corticem verborum videatur imperari actio realis; quæ tamen per accidentis so- lū imperatur, ne detineatur res aliena: cernum v. g. & bona immobilia restituis eo ipso quod cef- fas detinere; quæ posterior sententia magis placet propter allatam rationem: actio enim positiva imperatur solū per accidentis. Præceptum etiam restitu- endi vnum est præceptum cum præcepto non furandi, & pro semper obligat eo modo, quo obligat; non enim obligat simpliciter ut alienum non retineas, sed ut non retineas domino rationabiliter in iusto.

Obligatio restituendi ex duplice capite oritur: primum est res accepta: secundum acceptio iniusta. Per rem acceptam intelligitur res aliena, quæ sine villa cul- pa mea ad me deuenit; vt si eam emi à fure, quem ignorabam esse furem. Per iniustam accepti- onem intelligitur damnum quodlibet illatum alteri cum peccato iniustitia. Constat ergo quod ex utroque capite oritur obligatio restituendi. Primum quando apud me aliena res adhuc extat, teneor sine dubio illam reddere; quia quādū dominus illa sua re- caret, minus habet quādū habere deberet; & ego plus habeo: tunc ergo exigit iustitia ut ponatur æqualitas. Iniusta quoque acceptio obligat ad restitu- tionem, quia cum rem alterius iniuste accepi, posui omnino iniuste inæqualitatem, quām vt tol- lam, exigit iustitia, obligans vt restituam.

Sed ratione tamen rei acceptæ nemo tenetur re- stituere, quando res accepta sine villa eius culpa perii. Ratione autem iniustæ acceptioñis, seu ratione culpañ tenetur quilibet restituere, quamvis perierit res illa; & non fuerit factus inde ditor; quia ille posuit inæqualitatem, cùm culpabiliter damnum intulit: ergo quamvis res illa non extet, tenetur reparare damnum illatum ex culpa. Nominis autem culpa vulgo significatur omisso diligentia, ex qua damnum aliquod sequitur. Solet illa poni quintuplex: leuissima, quæ est omisso diligentia, quam adhibere solent diligentiores & prudentiores: lata culpa est omisso illius dilig- entia, quam passim adhibent eiusdem fortis & conditionis homines: culpa latior vbi est dolus presumpcio; latissima vbi est dolus apertus.

His positis difficultas est, qualis culpa sufficiat ut obligetur aliquis restituere ratione iniustæ acceptioñis: primum extra officium & contractum: secundum eum qui est in officio: tertio eum qui habet contractum; vtrum videlicet nemo tenetur restituere rem notabilem propter illatam iniustiam, nisi eam intulerit cum culpa lata & peccato mortali.

Dico primum. Quotiesquis extra officium & contractum caufat alteri damnum graue, nunquam tamen obligatur ad restituionem ex delicto, nisi tale damnum caufauerit cum culpa lata & peccato

mortali. Ita censem communiter Doctores. Primum, enim, quod vbi non sit culpa lata, sine causa omisso diligentia, que communiter adhiberi solet à prudentibus, non sit obligatio restituendi, lata videtur esse per se notum; quia tunc non est obligatio ratione rei acceptæ, quam suppono non amplius extare; neque ratione acceptio iniustitia, cùm nulla commissa sit iniustitia ab eo, qui totam adhibuit diligentiam communem; fecit enim totum ad quod obligabatur; nemo enim teneat ex quicunque iniustitia adhibere diligentiam.

Secundum, quod sine peccato mortali non sit obligatio talis obligatio, afferunt Nauarri, Soto, Henriquez, Lessius, Delugo, contra Vasquem, Probandique, quia obligatio restituendi non posse esse maior, quām fuerit illata iniuria, ex qua talis obligatio est orta: sed si abque mortali peccato facta sit iniuria, illa est tantum venialis: ergo ex ea non potest oriri grauis obligatio restituendi. Non potest autem esse obligatio leuis tantum, & sub veniali restituendi rem notabilem; tunc enim obligatio est grauis, & sub peccato gravi, quando ad materiam grauem obligat; cùm grauitas mate- riae faciat grauitatem obligationis. Nemo v. g. sub veniali tenetur restituere ceplum arietorum millia.

Dico secundum. Ille qui causauit alteri damnum in aliquo officio, non tenetur ad restituionem, nisi damnum etiam illud causauerit cum culpa lata & peccato mortali. Ita censem etiam communiter Doctores relati à Sancte lib. 1. confitiorum, cap. 4. dubit. 4.

Ratio est, quia nemo etiam constitutus in officio tenetur maiorem adhibere diligentiam, quām soleant in hoc officio prudentes adhibere; nemo enim tenetur esse diligentior quām communiter sint alij, nec esse prudentissimum Aduocatus, Medicus, Confessarius; imò etiam tutor & curator: quos tamen duos afferunt Syluester obligati ad restituionem ex culpa leui, & faterur Lessius id in- to extero seruari.

Idem statuendum est de illo qui dedit alteri consilium falso; tenetur enim omnino ad restitu- tionem damni sequenti ex culpa lata, & ex ignoran- tia crassa, si ex officio tenebatur id scite, respon- ditque absolute: v. g. si sit Parochus, Confessarius, Concionator, Theologus, Medicus, Iuris- consultus, vel eius professionis ad quam talis con- sultatio pertinebat, & dederit consilium falso; tunc ex iustitia tenetur reuocare consilium; imò etiam reparare damna sequita ex consilio, modò tamen, vt dixi, commiserit peccatum mortale. Ratio est, quia ille qui sic dedit consilium, putatur, & tenetur scire id de quo consulit; idēque alterum reuerat decipit, & est causa damni: ergo ratione iniustæ damnificationis tenetur restituere. Ad hanc tamen ibi Lessius, eum qui dubitante re- pondet, non teneri ad restituionem, quia tunc ille qui decipitur, imputare sibi debet, non autem decipienti. Idem statuit de eo qui respondeat ex sententia probabili, & de eo cuius insufficiencia nota est, eo quod non sit talis professionis; nam etiam ille si decipitur, non tenetur restituere.

Quid, inquires, si consultor omnino inculpatus decipiat alterum? nunquid tenetur reparare damnum, quia tunc nec ratione rei acceptæ, nec ratione iniustæ acceptioñis tenetur?

Respondeo illum omnino teneri ad reuocandum prius consilium, etiam datum sine culpa; sed ad hoc illum teneri solū ex charitate, si non pte- videat vnum noctumentum futurum; si vero pte-

Status contro-
versiarum.

Conclusio
bimem-
bris.

deat, teneri ex iustitia. Ita Sanchez lib. 1. consilio-
rum, cap. 4. dubio 5.

Res conducta vel modata, deposita perit sine culpa conductoris, vel
commodatarij; tunc nulla proflus est obligatio
restituendi in conscientia rem illam quæ perit. Ita
communicerent docent. Authores adducti à Molina,
Vasque, Delugo. Et probant ex variis iuribus,
præfertim ex cap. 39. de commodato.

Ratio autem est, quia semper res domino perit,
si nulla intercedit culpa, vel pactio; si enim ita
contraxisces ut commodatarius rem tuam omni modo
integram redderet, quamvis sine vilius culpa
perierit, teneretur reddere. Teneretur etiam, si
vilius fuisset re illa ad alios vilius quæ permissois à
Domino; vel etiam si esset in mera restituendi rem
illam commodatatio, ita vt perierit, quia non fuisset
restituta debito tempore, modo tamen apud
dominum res non eodem modo fuisset peritura.

Obligatio ex iure naturæ.
Dico quartò, si solum naturæ ius attendatur,
commodatarius & conductor nunquam tenentur
ad restitutionem rei commodatae aut conductæ,
quando non commiserunt culpam latam, quæ sit
peccatum mortale. Ita contra Vasquem tradunt
Molina, Lessius, Delugo.

Ratio est, quia si nemo tenetur ad restitutionem
damni dati in officio, nisi quando interuenit culpa
lata, sic ex iure naturæ nemo teneri potest ad repara-
ndum damnum rei commodatae, vel conductæ,
nisi simile peccatum intercesserit. Neque di-
cas cum Vasque, oriri ex ipsa natura contractus,
vt ille in cuius gratiam factus est contractus, te-
neatur restituere ob culpam leuitem, quæ si
contractus esset factus in vilitatem alterius: ergo
hæc obligatio ex iure naturæ oritur. Respondeo
negando antecedens; quia ex natura quidem con-
tractus oritur vt ille in cuius vilitatem factus est
contractus, teneatur ad maiorem diligentiam, sed
non vt teneatur ad restitutionem, si culpa non in-
teruenerit.

Sed variae tamen leges, tum canonice, tum ci-
uiles, decernunt, vt commodatarius, conductor,
& quilibet alius causans damnum alteri post con-
tractum, teneatur ad restitutionem ex culpa leuissi-
ma, si contractus factus sit in commoditatem so-
lii commodatarij; si sit factus in commoditatem
solidi commodantis, vt solum teneatur ex culpa
lata; si ad vilitatem vtriusque, vt teneatur ex culpa
leui.

Disputant autem Doctores, vtrum illæ leges
obligent etiam in conscientia, & ante iudicis sen-
tentiam, ita vt teneatur restituere etiam ille, qui
non adhibuit summam diligentiam ad impedien-
dum damnum alterius commodantis aut locantis.
Negant enim illam obligationem esse in conscientia
Sotus, Toletus, Sa, Delugo, & probabile
putat Lessius; alij communis volunt, obligari
etiam ad hoc in conscientia commodatatores, con-
ductores, & alios huiusmodi; quia cum leges ex-
igant summam illam diligentiam, videtur com-
modatarius tacite se ad illam obligare ac promittere,
dum init pactum: quæ ratio conuincere tantum
videtur, quod leges obligare ita potuerunt, & ita
possent conuenire contrahentes. Sed ex ea non se-
quitur, quod de facto ita contrahentes conueniant,
vt alter teneatur de culpa etiam leuissima; cum sum-
ma illa diligentia sit admodum difficilis & rara. Vnde
verius existimat, quod nemo in conscientia
teneatur restituere ob damnum sequutum sine culpa,
falsum leui. Quis enim evitetur culpam leuissimam,
quam ne ipse quidem prudentes facili solent vitare?

A Durius ergo videretur esse obligare hoc modo ex
culpa leuissima, tametsi ius humanum ob præsum-
ptionem fraudis obligat etiam ob huiusmodi culpā.

Rationes autem aduersariorum probant tantum,
quod quando contractus est factus in vilitatem
commodatarij, culpa esse potest lata, quæ non
esset nisi leuissima, si contractus esset in vilitatem
commodantis. Vnde concluditur, quod si habebas
alterius pecuniam in cubiculo, quæ vtebaris, si tra-
xiisti ostium, sed non tentasti virum manserit aper-
tum, vnde factum sit vt illa furto ablata fuerit;
tunc teneris ad restitutionem in conscientia, quia
culpa illa non fuit leuissima, si habebas pecuniam
in solum commodum tuum, obligabar enim ad
maiorem diligentiam.

B Ex quibus etiam concluditur, quod qui ex con-
tractu habet rem alienam, quam non potest conser-
vare nisi rem suam amittendo, potest res proprias
etiam viliores præferre alienis pretiosioribus, si
contractus factus sit in vilitatem commodantis: si quas ha-
autem factus sit in vilitatem commodatarij solidi,
potest res suas pretiosiores alienis minus pretiosis
præponere; suas autem viliores tenet postponere
alienis. Si vero contractus sit in vilitatem vtriusque,
potest res suas pretiosas vel pretiosiores præponere
alienis. Ratio est, quia ille qui eo modo se gerit,
facit id quod communiter faciunt prudentes. Illi
enim qui non tenentur nisi ex culpa lata, commu-
nem adhibent diligentiam, quamvis res suas præ-
fiant alienis, quas habent in vilitatem alterius. Qui
autem tenentur summan adhibere diligentiam, cer-
tè debent res suas viliores alienis pretiosioribus
postponere. Denique illi, qui tenentur ad diligentiam
prudentiorum, certè res suas & quæ pretiosas
possunt alienis præponere.

C Videtur
sola suffi-
cere in-
tentio no-
cendi, sine
culpa lata.

Obiicitur primum contra primam conclusionem: Non requiritur ad obligationem restitutionis, vt
cum culpa lata damnum illatum fuerit, si sola in-
tentio nocendi sèpè sufficit ad contrahendam il-
lam obligationem, etiam si actio externa inferens
damnum nullam contineat culpam latam: sed sola
intentio nocendi sèpè sufficit: ergo ad obligatio-
nem contrahendam restitutionis non requiritur
culpa lata. Probatur minor; si cum ignorantia co-
mitante, quæ non est volita culpabiliter, neque ta-
men est causa operis, inimicum aliquis occidit,
quem maximè optabat occidere, putans ibi latè
feram, & postquam diligenter cœcunspexit, vtrum
esset feræ; tunc externa iaculatio non contineat cul-
pam latam, quia tota est adhibita diligentia vt hoc
damnum vitaretur. Si tamen ille tacitulus est ex vo-
luntate occidendi, si fortè ibi lateret inimicus, tunc
ille tenetur ad restituendum; quia illud damnum
causatum ex tali actione, & intentione nocendi, est
vero voluntarium, cùm procedat ex voluntate occi-
dendi. Similiter etiam sint duo, qui fœteam in agro
aperiant; alter vt capiat feram, alter vt in illam in-
cidat homo illac fortè transiens: primus non pec-
cabit, alter autem peccabit contra iustitiam. Dein-
de si eo fine vt moreretur Petrus, posuisti venenum
in abditissimo cubiculo tui loco, ad quem Petrus
nunquam, aut fere nunquam venire solet, sub illa
tamen spe posuisti, vt si fortasse veniret, & comedet
et moreretur; venit Petrus & coheredit, peccasti
contra iustitiam. Si committat aliquis homicidium,
quod postea per ertorem imputatur alteri; si com-
mittat illud vt imputetur alteri, tenetur restituere
quæ illata sunt innocentia: & in materia castitatis
idem constat, si enim lauè aliquis coenit eo fine,
vt sequatur pollutio, tunc peccat mortaliter contra
castitatem; si vero ex alio fine coenit, quamvis præ-
tideat

Ad quod
obligat
ius huma-
num.

Vtrum
obligat in
conscientia.

uideat pollutionem, non peccat mortaliter: ergo A pollutionem. Contrarium evenit in casibus allat.

Obicitur secundò, non requiri ad obligationem restituendi culpam latam, quæ sit peccatum mortale; nam quando plures rem alterius paulatim futuræ, v.g. fructus vineæ, alij aliorum in sej, peccatum est duntaxat veniale; sed postea tamen si clavis fulse illatum ab omnibus grave damnum, tenuerit quæ sub mortali partè suam restituere: ergo ad gravem obligationem restituendi sufficit peccatum veniale. Similiter si pluribus acceptioribus leuibus grave damnum intulit proximo, tenuerit sub mortali totam summam restituere. Si proficis in mare gemmam alienam, existimans illam valere tribus assibus, cùm valeat mille nummis, tenuerit reddere mille nummos. Denique quando aliquis alieni domini periculo præviso adhuc illud opus facit cum animo refaciendi totum damnum, si consequuntur aliquid fuerit, tunc saepe contingit ut non peccet, & tamen obligabitur ad restituendum.

Respondet nunquam ex peccato solidum veniale, posse oriri obligationem restituendi; nam si plures aliquip notable furati sunt, ita ut singuli aliquip tantum leue accepterint, obligatio restituendi, si est aliquip grauius, non oritur ex priori peccato, sed ex retenzione iniusta rei grauius. Idem dici potest de modicis furtis, nisi quod furtum ultimum rei leuis fuit peccatum notable, ut probabam olim. Ille qui proiecit in mare gemmam valentem mille nummos, purus illam valere tantum tres asses, non tenet restituere integrum pretium gemmæ, quia non commisit peccatum nisi veniale, cui tanta illa pena non potest esse proportionata. Si autem putasset illam valere centum aureos, tenuerit reddere totum pretium gemmæ, quia commisisset peccatum mortale, cui proportionata est pena reddendi mille aureos. Qui præviso periculo damni alieni, facit aliquip cum animo illud farciendi, si sequuntur fortè furti, obligavit se ad illud damnum reparandum; vnde debet illud reparare propter tacitum contractum, quo se obligauit.

D Et hæc dixi. Se satis sit de obligatione restituendis in genere; nam que addi possent in specie de obligatione restituendi, seu an, & quomodo facienda sit restitutio pro illatis iniuris, prædicto in bonis animi, secundò in bonis corporis, tertio in bonis famæ ac honoris, quartò in bonis fortune, spectant ad Theologiam moralèm, non ad Philosiphiam, cuius fines nunc non egredimur.

S. II.

Contractuum natura, varia species, & varia conditions.

Post restituendum nihil est quod iustitiam commutet impensius, quæ contractus, quibus tota videtur stare humana societas: sed hanc traditionem diffusissimam totam sibi etiam vindicat mortalis Theologia: ergo nunc tria illa que propositi, paucis explico, quia illis continetur generalis tantum notitia contractuum.

Certum igitur primum est, contractum strictè sumptum rectè definiri à iurisperitis, *E. v. v. c. 1. cap. 1. art. 1.* obligatio; id est actus in quo ex mutuo consenti duorum oritur obligatio ex veraque parte. Quia scilicet contractus dicitur quasi contra, seu vice illius actus; cum scilicet duo vel plures in obligationem eandem consensum trahunt: vnde loco generis ponitur aetius plurium, nuncquam enim est contractus, nisi sint duo saltem, & duorum actus. Loco differentiae ponitur plurium consensus, ex quo nascitur obligatio; forma enim & essentia contractus est consensus in obligatione; effectus autem est obligatio. Certum

Ostenditur, sola intentione nocendi, non sufficere.

Respondet cum Lessio c. 7. dubit. 7. & c. 9. dubit. 16. & cap. 12. num. 129. Sanche lib. 1. consiliorum, c. 1. dubit. 49. Vndeque 1. 2. disp. 12. c. 1. contra plures, quos citat & sequitur Delugo disp. 8. scilicet 5. non quam intentionem solam nocendi sufficere ad obligationem restitutionis, vt etiam latius probatum est prima secundæ. Ratio est, quia quoties damnum non est voluntarium inferenti, sed voluntum duntaxat, tunc obligatio non est restituendi; sed quoties damnum infertur per externam actionem, quæ non continet culpam latam, damnum non est voluntarium inferenti: ergo sola intentione non sufficit ad obligationem restituendi. Probatur minor. Tunc damnum voluntarium non est illud inferenti, quando actio per quam infertur, non procedit efficaciter à voluntate nocendi prout iniusta: sed emissio teli eo modo facta non procedit efficaciter à voluntate iniusta formaliter ut iniusta; quod probo. Si actio illa sit de se prudens, iusta, & nullo modo periculosa hic & nunc, non potest procedere hic & nunc à voluntate iniusta formaliter ut iniusta: actio ista est huiusmodi, quam qui elicit, vtitur iure suo, & prudenter omnino agit, cum omnem adhibuerit diligentia necessariam: ergo actio illa externa non procedit tunc efficaciter ab actione prout iniusta formaliter.

Confirmatur primò, quia sola intentione interna non potest reddere actionem externam iniustum, si de se illa non sit iniusta; nam v.g. index non tenuerit ad restitutionem, licet ex odio nocentem damnum, quem iuste damnare potest. Si aliquis vtens moderamine inculpatæ tutelæ, aggressum interficiat ex odio, non peccat contra iustitiam: ergo sola intentione nocendi non sufficit ad hoc ut actio externa sit iniusta, quamvis sufficiat ad hoc ut actio illa sit peccatum odij; procedit enim à voluntate ut est odium, non prout iniusta. Vnde reddi potest ratio à priori, cur sola intentione in aliis plurimis peccatis sufficiat ut malitiam suam committat actus externo, in peccato iniustitia non sufficiat; quia, ut saepe dixi, obiectum iniustitia, & actio de se iniusta: vnde quoties illa de se non est iniusta, implicat ut fiat iniusta per solam voluntatem, que non est iniusta nisi prout tendit in talem actionem. Hoc autem non reperitur in aliis multis peccatis; nam ut actus externus contrahat malitiam odij, sufficit, quod procedat ex odio interno, quia illud non est odium dependenter ab actu externo, cum tamen iniustitia non sit talis, nisi per ordinem ad actum externum.

Ad argumentum igitur nego, in illo casu voluntarium esse homicidium, sed esse voluntum duntaxat, quia non procedit efficaciter per se à voluntate occidendi formaliter ut iniusta, sed fortius tantum & per accidens illi coniungitur, & sequitur ex illa voluntate prout est odium, non prout iniusta. Si foecum aliquis aperiat in loco remoto, & nullo modo periculoso, ubi habet ius fodiendi; tunc etiam fortè intendat ut hostis illac casu transiens; capiatur, non peccat contra iustitiam. Idem dico de illo qui parat venenum, & de illo qui commitit homicidium, quod imputatur deinde alteri. Si enim fuit periculoso, & probabile, quod imputaretur alteri hoc homicidium, & hoc intenderis, peccasti contra iustitiam aduersus illum cui imputatur, & tenueris de dannis. Si vero non fuerit periculoso aut probabile, quamvis illud intenderis, peccasti odio, non iniustitia. Cœna quam aliquis facit intendens pollutionem, est hanc dubiè peccatum mortale contra castitatem; dispar autem ratio est, quia cœna illa non est actio prudens, quam seculis illa intentione prauè facete possit; quia præuides sequi probabiliter ex ea

Soluitur argumentum.

Definitio contra-
ctus latè sumpti. Certum est secundum
rectè definiti, Actum
scitur obligatio, salte
promissio gratuita d.

Certum est secundò, contraquam latè sumptum rectè definiti, *Actum in quo ex consensu plurium nascitur obligatio, sicut ex una parte.* Huiusmodi est promissio gratuita, donatio; que licet in iure saepè appelletur contractus, ut latè probat Rebusbus in legem *Labeo*; fatentur tamen omnes, illam esse minùs strictam acceptiōnem contractus, in quo debet esse obligatio ex utraque parte: hic autem obligatio non est nisi donantis aut promittentis. Sed quia tamen ibi est plurium consensus generans aliquam obligationem, quod est essentiale contractui, ideo vocantur contractus, sed in significatione latiori, ut docet glossa in legem *Labeo*.

Definitio
paeti. Ceterum est tertio, pactum recte definiri, est plu-
riu m idem consensu s; sic enim habetur *in 1. 1. ff. de
pac*to**. Hoc est enim quasi genus ad contractum
strictum & latum, quia si pacto addas obligationem,
erit contractus; quoties enim obligatio solum ori-
tur ex officio, tunc non oritur ex contractu, sed ex
quasi contractu. His positis operæ pretium erit ex-
penderet tria illa, quæ dixi ad contractum exigendi.
Primo, qualis actus conficiat contractum: secun-
do, qualiter mutuum consensum exigat: tertio,
qualem pariat obligationem.

Quibus actibus perficiatur contractus. Qualem parat obligacionem.
Dico primò, actus quibus legitimus omnis contractus conficitur, esse potissimum quatuor, unde illi quatuor modis perfici dicuntur, consensu, re, verbo, & scripturâ.

Ratio est, quia contractus tunc perfici dicuntur, quando habet omnia, quae secundum suam speciem requirit ut pariat obligationem; ut autem talis sit, aliquando solus sufficit consensus aliquo modo exteriore manifestatus, ut empto, vendito, locatio, conductio; haec enim nomina puram significant conuenientem, quae ubi posita est, perfectus est contractus. Aliquando requiritur traditio rei, quia non consentit illi contractus celebrati nisi re ipsa tradita, ut depositum, mutuum, commodatum, permutation, pignus; quia illa non significant nisi traditionem ipsam alicuius rei. Alij contractus verbis perfici dicuntur, quia non consentit legitimis, donec vterque contraheant certis verbis sump exprefserit consensus: huiusmodi contractus stipulatiōnes dicuntur; sunt enim illa certe quædam formulæ constantes interrogacione prævia viuis, & alterius, subsequita responsione alterius. Interrogans videlicet stipulator dicitur, interrogatus autem promissor, aut etiam aliquando stipulatus. Denique aliqui contractus sola perficiuntur scriptura, quia non habentur rati ante confectionem à notario instrumentum; contraheant enim voluntatem suspendunt se obligandi, donec perficiatur scriptura. Huiusmodi sunt contractus omnes, qui egerint insinuatione, & emphyteusis de te ecclesiastica.

Dico secundum. Nullus potest esse contractus validus, ad quem essentialiter non requiratur consentaneus internum, seu voluntas contrahendi; qui autem fidei solum & apparenter sine animo vello interno exteriori contrahit, ille non contrahit validem, neque vello modo se obligat.

Ratio est, quia contractus, ut dixi, actus est, in quo ex plurimorum consensu nascitur obligatio: ubi ergo deest consensus, nec est contractus, neque obligatio. Quando enim aliquid est meum, non potest fieri alterius, nisi ex mea voluntate, cuius solius est dominium. Dubitari solet, utrum ille validè contraheret, qui voluntatem haberet promittendi & contrahendi; sed voluntatem tamen non haberet se obligandi, vel certè non haberet voluntatem implendi quod promittitur.

Respondeo primò quidem voluntatem se obligandi omnino essentialiē esse contractū per se

A loquendo; nam contrahere est se obligare; & vel-
le contrahere, est velle se obligare. Vel ergo ita vis
contrahere, ut expressè dicas, *Si scirem obligationem*
annexam esse contractui, nullum contrahere. Tunc si
habeas voluntatem contrahendi sine obligatione,
neque contrahis; neque vis contrahere; carentia
enim obligationis est contra substantiam promissio-
nis; idèo tunc voluntas te non obligandi destruit
voluntatem contrahendi, & est cum ea incompati-
bilis. Si autem velles contrahere sine obligatione,
quia ignoras obligationem essentialiem esse contra-
ctui; si autem scires obligationem essentialiem esse,
adhuc velles contrahere; tunc contractus irritus
non est, quia tunc voluntas contrahendi efficacior
est quam voluntas te non obligandi.

Beat quam voluntas te non obligandi.
Secundò tamen valide omnino ille contrahit, qui animum habet se obligandi, & tamen non implendi promissum; non enim se destruunt illæ voluntates, quia cum animo non obseruandi stare potest voluntas se obligandi; ut si aliquis professio- nem religiosam faciat cum animo seruandi conue- binam, quam habet.

Dico secundum, Quilibet contraetus solum habens consensum contrahentium, etiam si vestitus nondum fit, id est, non habeat omnia illa que requirit ius civile, obligat tamen in conscientia, nisi tamen ius civile illum irritauerit, aut irritabilem esse voluerit.

Ratio est, quia ius, tum naturale, tum canonico-
huiusmodi contractus omnino approbat; nam ex-
C iure naturali tenetur quisque præstare quod promi-
Contratu validi
ex iure
naturæ.

late naturali tenetur quinque praetare quo promisit acceptante altero. Reliqua qua vestiuntur contractum, ex iure civili addita sunt, non ex iure naturali. Inde ius canonicum contractus illos approbat, ut ostendit Molina *disp. 2.5.8.* Sed illi tamen contractus, qui solo atroci iure naturae validi essent, irriti tamē sunt, si ius positivum illos irritauerit; quia ius humanum potestatem habet vel omnino irritandi pactū, quod alias esset validum; vel tribuendi facultatem alteri contrahentium irritandi obligationem: non enim est dubium, quin Res publica cōstituere possit certas quadam conditiones, quibus deinceps irritus sit contractus: vnde Principes sacerdotes & ecclesiastici plures saepe huiusmodi conditiones adhibent, ex quarum defectu testamento, & alij contractus omnino irritantur.

Certum tamen omnino est, quod in foto ciuili omnes huiusmodi cōtractus nudi non parvunt obli- gationem, quia sic habetur *l. iuris gentium, §. finali, D. de pacto, & l. ex placito, C. de rerum permutatione.* Quia scilicet ius ciuile, quamvis omnibus huiusmodi contraictibus non resistat eos irritando, noluit tamen illis inquam assilere concedendo actionem, ne lites multiplicarentur; tamen si quādam sunt huiusmodi pacta, quā in foto etiā externo dant actionem, ciuili modi est donatio verbalis acceptata, pro missio dotis. Imd nullum est huiusmodi pactū, quod non habeat plures alios effectus, etiam in foto ciuili. Prīmd enim illa impediunt soluti repetitio nem, tribuant compensandi ius, &c.

Denique si pactum nudum confirmatur iuramento, patit actionem in vitroque foro, ut pater ex authenticâ, *Sacramentia puberum, &c statim dicetur.*

Dico quartò, contractū divisiones esse quatuor
potissimum. Prima est in contractū nominatum,
& innominatum. Nominati dicuntur illi, qui pro-
ptim in iure habent nomen per quod ab aliis di-
stinguntur, vt venditio, locatio, &c. Innominati
sunt qui speciale nomen non habent, sed tantum
geneticum, & illorum quatuor sunt species, *Do ut
des*, *do ut facias*, *facio ut facias*, *facio ut des*: v. g.
Do tibi panem ut tu des mihi vinum.

Secunda est in contractum bona fiduci & stricti Secunda
diuina, juris

gandi est
essentialis
contra-
ctui.

Non ati-
tem vo-
untas im-
plendi
promis-
sum.

Obligatio
ex contra-
cta orta.

Contra-
stus validi
ex iure
naturæ.

ma di-
o con-
fum.

cunda
iňa.

600 Philosoph. Peripat. Lib. III. Disp. III.

Iuris. Bona fidei contractus appellatur in quo index multa potest ex aequo & bono arbitrari, ut sunt depositum, emptio, locatio. Stricti iuris contractus appellatur, in quo index ad verba adstringitur, cuiusmodi sunt stipulations, feudales contractus, & emphtheutici.

Tertia diuisio.

Lucratui dicuntur, in quibus ex altera parte nihil repeditur, cuiusmodi sunt promissio, donatio, commodatum, precarium, testamentum, legatum. Onerosi sunt, in quibus aliquid reddi debet pro eo quod datur; seu in quibus ex utraque parte aliquid exhibetur, ut sunt emptio, locatio, mutuum.

Quarta diuisio.

Quarta est in contractum nudum & vestitum. Nudus est pura conuentio, catens omni firmamento, unde accipiat robur in foro externo: huiusmodi sunt donatio & mutuum antequam de facto impleantur. Contractus vestitus dicitur, qui habet aliquid unde in foro externo accipiat robur. Dicitur autem contractus vestitus sex modis. Primo ipsis, si altera ex parte impletus sit. Secundo verbis, si accedat ei formula stipulationis. Tertio litteris, si faciearis per epistolam tibi esse satisfactum. Quartus si contractus nominatus in suo genere sit perfectus, ut emptio & locatio sunt ex suo genere contractus vestiti. Quinto coherentia cum contractu vestito, v.g. si quando locasti dominum Paulum, simul fecisti pactum de committendo bove cum equo. Sexto per iuramentum omnino vestitur contractus, qui alioqui esset iuritus in iure ciuili, & tribueret facultatem resiliendi: quod quod modo verum sit, fose tradunt Doctores.

Sequuntur nunc conditiones necessariae ad contractum, quarum aliae requiruntur ex parte modi quo sit contractus; aliae ex parte personarum, quae contrahere validè possunt; aliae ex parte ipsarum rerum, de quibus contrahere validè possunt: vbi tandem additur quodcumko restitutio in integrum concedi possit post contractus validos. Quae omnia sanè video magis spectare ad Theologiam, quam ad moralem Philosophiam, cuius fines nunc non egredior.

§. III.

De iudicio prout est tertius actus iustitiae.

Iudicium temerarium.

Certum est primum, iudicium vniuersum esse actum illum intellectus, quo affirmamus vel negamus aliquid de re aliqua; unde vocatur a Doctoribus iudicium temerarium actus ille intellectus, quo ex leibus indicis & sine fundamento iustitiae de aliquo proximi peccato, aliove illius malo iudicamus: vbi vides tria esse. Primum quod affirmit aliquid, aut neget: secundum, quod sit de re mala: tertium, quod ex leibus solius indicis ita iudicet; quod enim ex iustis & sufficientibus causis concipitur, non est temerarium. In hoc autem actu iudicandi quatuor solent distingui gradus. Primus est dubitatio, cu suspensus haeret animus, neutram in partem inclinans, neque dicas illu esse furem, neque dicas non esse. Secundus est suspicio, quando animus non haeret omnino suspensus, sed in parte alteram inclinat, nondum tamen assentit absoluto. Tertius est opinio, quando determinat assentit vni parti, sed tamen cu aliqua formidine oppositi: vt, Petrus omnino furatus est, sed possem tamen decipi. Quartus est iudicium firmum, assensus scilicet sine formidine oppositi. Sequitur deinde sententia, sive interni iudicij patefactio, quae proprie pertinet ad iudicem. De illis quatuor magnopere interest scire, an & quomodo sint peccata, praesertim mortalia, de quo dixi secunda secunda, agens de obligatione restituendi famam, vbi

Statuebam primum, iudicium temerarium de graui malo proximi semper esse peccatum mortale, modò ad sit aduentia tu ipsius iudicij, tu insufficietis motiuos, sic enim cum S.Th. Theologi omnes statuunt ut

Iudicij temerarij malitia.

A certu, clamate Christo & probate Mart. 7. Nolite hinc dicere, & non iudicabimini. Rationes modò non moror, manifestū enim est hanc esse grauem iniustitiam.

Statuebam secundum, opinionem, suspicionem, & dubitationem de alterius graui malo esse sepe peccata graui, quando sunt valde temeraria, quia illi actus sunt sepe valde iniuriosi proximo, cui erant molestissimi sunt; habet enim quisque ius ut male de illo non iudicemus, aut opinemur quandiu non dubit' causā sufficientē ita iudicandi, aut suspicādi. Imo verissimum est, quod addūt DD. causā illorum iudiciorū, & suspicionū esse secretū odium & iniuria.

Statuebam tertio, hæc iudicia excusari aliquando à peccato graui ex defectu aduentiae ad iudicium & suspicionem, si materia sit leuis, de qua iudicis; & motiuū non sint quidē omnino certa, sed probabilitas, ita ut sufficere quidē non possint ad iudicium certū, sed ad iudicium duntaxat probabile, quod absque peccato elici poterat. Idē dico de suspicionibus & opinionibus; si enim suspicēt cum fundamento sufficienti ad suspicionem, non tamen ad iudicium, tunc nullo modo pecco.

Certū est secundum, iudicium quod propriè dicitur iudicium esse actum iustitiae, non esse duntaxat sententia illam quidē internā, quam priuatus quilibet in animo profert de bono vel malo proximi, sed esse sententiam exercitus prolatā à iudice, quā definit quid cuique sit debitū in omnibus controvēsies contractū, aut delictorū. Imo significat totā illam causā discussionē fieri solitam in tribunalibus, & sententiam deinde a iudice prolatā; qui sine dubio actus est nobilissimus impetratus à virtute iustitiae obligantis iudicē ad eū eliciendum, multo magis quam obliget debitorem ad solutionem debiti.

Porrò in celebrissimo illo actu iudicij, vbi de delictis fertur sententia iusta vel iniusta, quinque interuenient personae, de quibus singulis multa disputatione solent. Iudex, accusator, testimoni, reus, & adiutor. Mihil alii omisssis, duo tantum videntur sciti dignissima. Primo circa iudicē, an & quomodo damnare possit eum, quē certò nouit esse innocentē, si ex allegatis & probatis secundū totam formulā iuris coniuncte esse reus. Secundū circa ipsum reum, virtutem illius tenetur confiteri quoties iudicē illum index interrogat, etiam si de capite ipsius planè agatur.

Dico primum longè videri probabilis, quod index nunquā capite dampnare potest eū quē ex scientia priuata certò nouit esse innocentē, quātumvis secundū damnatio allegata & probata publicē probetur nocens, scilicet in aliis causis, vbi nō agitur de vita vel muriatione, tenetur illū condēnare, postquā adhuc omni diligētia non potest accusatores falsitatis cōvincere.

Primam partem probat Petrus Nauarri, lib. 2. c. 3. Quia n. 161. Eman. Sa verbo Index, Lessius c. 29. dubit. 10. cōd. Adrian. Angelus, Hostiensis, Panormitanus, & alij. agit. 1. Contrariū docent plerique cū S.Thoma q. 67. art. 2. Ratio autē optima videtur, quia index nō potest ex scientia illa publica eū condemnare, quē certò nouit esse innocentē, si Respublica neque illi dederit, neque dare potuerit illam potestatē: sed Respublica neque illam dedit facultatē, neque dare potuerit ergo iudex nō potest illū damnare. Maior videtur ex terminis nota. Probatur minor. Respublica non potuit dare potestatē iudici occidendi eū, quoties coniuncteretur in iudicio esse reus, in cuius vitam ipsa nullā habet facultatem: sed in vī: ē innocentē Respublica nullū habet ius; Deus enim solus est Dominus vita, ac mortis: ergo Respublica non potuit dare potestatē iudici occidendi innocentem. Sed neque potuit statuere formam iudicij, quā si seruaret, occidi deberet innocentē; lex enim illa esset omnino iniusta, & ab omnibus damnaretur: ergo manifestum est, quod Respublica non potest decernere.

Quæst. III. Sect. IV. de Actibus iustitiae. 601

ut occidatur ille qui pro certo est innocens, quod seruaretur talis forma iudicij.

Deinde argumentor cum Lessio. Tam est intrinsecum malum occidere directè eum, quem scio esse innocentem, quam accedere ad non tuam: sed quantumvis proberet talen mulierem esse tuam vxorem, non potes tamen ad illam accedere, si certè nosti eam non esse tuam: ergo neque licet occidere directè illum qui scitur esse innocens, quantumvis falsò proberet esse nocens. Sed index directè innocentem occideret, si eum occideret, quem certè nouit esse innocentem; quia tunc non intendit aliquem aetam distinctum ab occidente innocentis, cui per accidens illa sit coniuncta; sed intendit solum ipsam occidendum innocentis, in quem fertur sententia; ubi enim est ille alius actus distinctus? In quo est maxima disparitas illius qui oppugnans urbem rebellem, dirigit tormenta in eam partem ubi collocati sunt innocentes; intendit enim dirimere muros urbis illius; cui ruina per accidens est coniuncta mors innocentium. Vides ergo hic duos actus; in casu autem nostro non est nisi sententia damnans innocentem.

De causis minoribus quid statuendum.

Secunda pars de causis, vbi non agitur de vita & membris proximis, sed solum de bonis fortunæ, communis est inter Doctores, qui probant ex eo quod Respublica, ut constat ex vñcupacionibus, habet autoritatem transferendi bona fortuna ab uno in alium, quoties bonum publicum id exigit: ergo habet autoritatem statuendi formam iudicij, quæ seruat transferentur bona fortunæ vnius in alium; commodum enim publicum exigit ut seruat certa quædam & fixa forma iudicij, neque unquam perueratur: ergo potest imperare iudicii, ut tunc damnet innocentem, transferendo eius bona in alium. Vbi est magna disparitas inter vitam innocentis, & alia eius externa bona; in vitam enim eius Respublica nullum unquam ius habet, habet autem in eius externa bona.

Difficultas.

Obiicitur. Ille qui non agit nisi ut persona publica, non potest ut scientia priuatæ, sed publicæ tantum: iudex non agit in iudicio nisi ut publica persona: ergo iudex non potest ex scientia priuatæ dimittere illum, quem ex scientia publica nouit esse innocentem, quantumvis ex scientia priuatæ cognoscat illum esse innocentem.

Respondeo distinguendo maiorem. Ille qui non agit, nisi ut publica persona, non potest ut scientia priuatæ, sed publicæ tantum, si pro certo tunc nouerit illam scientiam publicam esse, iniquissimum errorem & calumniam, negatur maior; quando illud certè non nouit, conceditur maior. Alioqui quod est statutum ad seruandam iustitiam, seruaret iniuriae. Scio alia plura obici, sed levia illa sunt, & solvi facile possunt. Inde autem constat, quomodo iudex etiam supremus non possit damnare illum, quem nouit esse nocentem, si proberet esse innocens secundum formam iudicij, quæ etiam tenetur seruare, quoties non timetur maius aliquid malum.

Dico secundum, reum, cui grauis aliqua pena imminet, si iuridice non interrogatur ab ipso iudice, vel si dubitet utrum interrogatur iuridice, non teneri aperire veritatem: imo videri admodum probabile, quod etiam interrogatus iuridice, saltem moraliter non peccat, si crimen non fateatur, sed vtratur aliqua restrictione mentali.

Si non interrogatur iuridice.

Primam partem omnes tenent Doctores, quia quoties iudex non agit ut iudex, non potest obligare illum quem interrogat de crimen: sed quoties iuridice non interrogat, non agit ut iudex, quia non habet iuris, autoritatem, nisi quando

R.P. de Rhodes curs. Philosoph.

A seruat formam iuris: ergo tunc quando non interrogat iuridice, non obligat reum ad aperiendam veritatem. Tunc autem iudex iuridice non interrogat, quando non sunt iudicia competentia, & probatio semiplena, non enim placet quod aliqui dicunt de publica fama criminis; illa enim locum dumtaxat tener accusatoris aut denunciatoris, quod non est satis ad interrogacionem iuridicam; ad eam enim requiritur haud dubiè probatio criminis semiplena, & iudicia prouersa competentia, ut reum conuincat de patrato crimen.

Secunda pars non est minus certa, quamvis paucos habeat aduersarios. Ratio est, quia nemo tenet utrum iudex cum damno suo graui parere illi, quem dubitat, non esse superiore, & non habere autoritatem imperandi; libertas enim tunc certa est & possidet; lex autem est dubia, id est præceptum est dubius superioris. Sed quando reus dubitat, utrum iudex ipsum interroget iuridice, dubitat de autoritate superioris: ergo quoties de eo dubitat, potest collare crimen, neque tenetur respondere ad illius mentem.

Tertia pars totam continet difficultatem, quia Quid si scientia communissimam esse Doctorum ferè omnium se interrogari iuridice, teneri fateri veritatem criminis, quamvis capite plectendus sit; ex quo etiam fieri, ut Confessarius non possit absoluere eum qui crimen negat pertinaciter tunc quando eo modo interrogatur. Sed aliquibus tamen satis dura videtur tanta illa obligatio, quam absolute negant Panormitanus, Syluester, & Angelus. Medium vero vnam tenent Petrus Nauarra, Lessius, Emanuël Sæ, Bonacina, & quidam alii, dicuntque non teneri reum sub mortali peccati poena fateri hoc modo veritatem, neque teneri Confessarium ad id obligare reum, saltem quādū est euadendi aliqua spes. Quæ tercia sententia præ aliis placet.

Ratio autem quæ id omnino suadet, est quia Probatio.

præceptum illud non potest esse iustum, quod ita est difficile, ut nullo modo sit accommodatum humanæ conditioni: atqui præceptum illud fatendi crimen quando spes est euadendi mortem, est ita difficile, ut non sit accommodatum humanæ imbecillitatis; nam ex mille hominibus sic interrogatis vix nullum inuenias qui crimen non neget ad peccatum mortis fugiendum: ergo illud præceptum, saltem sub mortali, non esset iustum: ergo tunc iudex non potest obligare reum ad fatendam veritatem cum tanto incommodo suo. Vnde merito dicitur in lege ninius grana, D. de testibus, neminem teneri extra se exhibere id per quod negorium fiat. Imo constat ex variis iuribus, quod nemo teneri testificari contra sanguine iunctum, filius v.g. contra patrem, & pater contra filium; hoc enim pugnat cum iure naturæ, & cum inclinatione rationabili tuendi proximos: ergo multo minus tenetur aliquis cum periculo mortis testificari contra seipsum. Altera statuant prædicti Doctores de illo, qui spem euadendi non habet: sed hoc videtur adhuc valde dubium, propter humanam infirmitatem, cui est molestissimum aperire publicè peccatum suum. Sed factorem tamen sententiam contrariam, quæ asserit obligari reos fateri crimina, quando interrogantur iuridice, admodum probabile est, quia communior est, & habet Authores omni exceptione maiores.

Obiicitur ab istis Authoribus. Vnusquisque tenetur obediens superiori legitime precipienti: sed in oppositum, iudex interrogans iuridice, superior est, & legitime precipit quando interrogat reum seruans ordinem iuris: ergo reus tenetur illi obediens aperiendo veritatem. Deinde iudex habet ex autoritate

Difficultas in oppositum.

E E E tate

tate potestatem interrogandi: ergo reus tenetur illi respondere.

Respondeo concessa maiori, negari posse minorem; iudex enim non potest præcipere legitimè reo ut aperiat veritatem cum periculo vita sua; bene quidem reum interrogat, ut fungatur officio; sed interrogando non obligat reum ut contra ius naturæ manifestet crimen unde imminet ipsi certamors. Habet ergo iudex facultatem interrogandi; sed nego hinc sequi quod reus habeat obligacionem respondendi cum tanto damno suo; sicut iudex habet potestatem legitimam detinendam reum in carcere, sed reus non obligatur in eo manere; fugier enim si possit. Potest iudex citare reum ad iudicium, ad quod tamen ille non tenetur comparere. Nullum ergo ibi est præceptum grauiter obligans.

SECTIO V.

De virtutibus iustitiae annexis.

Partes potentiæ iustitiae.

Certum est primum, quod iustitiae strictè sumptæ, de qua dixi haec tenus, plures virtutes sunt annexæ, quæ sunt partes eius veluti potentiales; quia licet totam eius essentiam non participent, imitantur tamen aliquo modo eam, & participant aliquam eius partem: habet videlicet iustitia, quod sit ad alterum, quod respiciat debitum strictum, & perfectè ad eum. Virtutes omnes, quæ annexantur iustitiae, sunt ad alterum, & respiciunt aliquid debitum; sed non respiciunt debitum quod possit ad quaerari, ut religio erga Deum, & pietas erga parentes; vel non respiciunt debitum strictum & obligans ad restitutionem, ut gratitudo & amicitia.

Quænam illæ sunt.

Certum est secundum, decem numerari solere virtutes religioni annexas eo modo: quatuor earum respiciunt debitum quod perfectè nequit ad eum, religio, pietas, obseruancia, obedientia: sex alia respiciunt quod non est strictum, sed morale tantum, amicitia, gratitudo, vindicatio, veritas, liberalitas, æquitas, seu iustitia. De illis singulis videatur esse inutile dicere; religio tamen & amicitia non videntur posse omnino omitti.

S. I.

Religionis quidditas, obiectum, & proprij actus.

Religionis definitio.

Religio est virtus.

Ico primum, religionem, sive dicta sit à relegendo, vel à religiendo, vel quod est verius, à religendo, definiti rectè posse. *Virius est specialis moralium omnium prima & nobilissima, quæ Deo ut supremo Domino, & primo principio rerum omnium debitum cultum exhibet.*

Primum dicitur *virtus*, id est habitus cum recta ratione electius, vel etiam habitus reddens bonum cum à quo habetur, & opus eius laudabile. Nihil enim iustus & rationi conformius esse potest, quæ ut supremo Domino vile mancipium honorem exhibeat cum quadam sui subiectione; nihil æquius, quæ ut primo principio, à quo sumus, propter quod sumus, ex cuius munificentia sumus conditi, per quod in esse detinemur ne defluamus in nihilum, de cuius bonis via iuvamus, deferamus obsequia nostra, & cultu debito testificemur quantum à nobis honorem promereatur. Si enim honore digni sunt Princeps propter potentiam, Nobiles propter prosopiam, Docti propter sapientiam, benefici propter munificentiam, Domini propter dependentiam; quis honor debitus erit primario principio,

A fini ultimo, Monarchæ potentissimo, sapientissimo, amantissimo, in quo omnia, per quem omnia, ad quæ omnia? Sed religio tota in eo versatur, ut cum deferat honorem Deo, quo dignus ut principio à quo pendemus magis quam radius à sole, quam impressio sigilli facta in aqua à sigillo, vi Domino, cui debemus nos ipsos totos; exigit enim cultus omnes hæc virtus, quos creatura potest exhibere Deum eleuando supra seipsum, & abiiciendo se infra illum: ergo religio vera est virtus, cuius proprius character est ea prosequi, quæ sunt rationi conuenientia; proprii effectus redere laudabilem eum in quo est, & opus eius laudabile: nihil autem laudabilius quam laudare eum, in quo sunt omnia quæ laudari possunt.

B Secundum dicitur *specialis virtus*, distincta tum à Theologicis, quarum obiectum formale immediatum est increata perfectio; tum ab aliis moralibus, quæ non in eo versantur ut Deum honore, quia honestum est illum honorare, & se illi submittere. Religio autem mediata dumtaxat versatur circa diuinam excellentiam supra nos; obiectum enim eius immediatum non est nisi honestas; Denique enim colit, quia honestum est colere primum illud esse illimitatum, ac fontem suum quasi coronat, ut probabam in proprio tractatu de virtutibus Theologicis. Iustitia reddit homini quod suum est, id est id quod ei ab homine debetur; humilitatis officium est hominem submittere infra Deum, aut infra reliquos homines; quia hoc congruit eius iustitiae, ut intra humilitatis fines se contineat, neque per elationem prodeat extra eos. Religiosum proprium est munus, ut homo sui submissione honoret Deum, quia hoc honestum est, & rationi congruum. Charitas immediata Deum honorat, quia honor ille bonum est Dei summè dignus; religio immediate Deum honorat, quia honestum est propter eius excellentiam. Habet ergo Religio speciale motuum: ergo est virtus specialis.

C Tertium dicitur *moralium omnium prima*, ut ipso affinis charitati theologicæ, & tantum non theologicæ. Probatur à S. Thoma 2.2. q. 81. art. 6. quia propinquior est religio, ut dixi, virtutibus theologicis, quam alia vlla virtus: quod autem magis accedit ad id quod magis perfectum est, perfectius etiam est. Deinde obiectum eius, tum formale, tum materiale, perfectius est quam obiectum vllius alterius virtutis; remotum enim obiectum eius est universalitas illa, increata perfectionis pelagus, silentio interminum, oceanus ipsius pulchri, & omne bonum; hoc autem infinitè superat omnia creata bona. Deinde honestas cultus tante maiestatis debet superar etiam alias omnes honestates, quia nihil magis potest esse debitum quam honor debitus enim maximè honorabili. Denique idem probat officium & effectus huius virtutis; illius enim munus proprium est coniungere hominem cum Deo primo principio & supremo Domino: unde vocatur religio, non quod supponat separationem creaturæ à creatore; sed quod creaturam rationalem, quæ ligata Deo est per dependentiam essentialiem, religet per voluntariam subiectiōnem; est enim veluti secundus modus hominis cum Deo, cui cum sit necessariò subiectus, iterum subiectur voluntariè.

E Quarto dicitur *virtus*, que Deo exhibet cultum; quibus verbis exprimitur proprium obiectum materiale circa quod versatur religio; cultus enim honor est alteri exhibitus cum quædam submissione; nam honor genericum non est, significans testimonium excellentie alterius, seu signum quo alterius significans excellit.